

Спіс літаратуры:

1. Артоболевский, Г.В. Художественное чтение : книга для учителей и руковод. худож. самодеятельности / Г.В. Артоболевский ; сост. и автор вступ. части К. Лубенская. – М. : Просвещение, 1978. – 240 с.
2. Вановская, Е.В. Литературная композиция и монтаж на самодеятельной сцене : метод. разраб. / Е.В. Вановская. – Л. : ЛГИК, 1989. – 79 с.
3. Кочарян, С.А. В поисках живого слова / С.А. Кочарян. – 2-е изд. – М. : ВТО, 1979. – 296 с.
4. Словарь литературоведческих терминов. – М. : Просвещение, 1974. – 370 с.
5. Яхонтов, В.Н. Театр одного актёра / В.Н. Яхонтов. – М. : Искусство, 1958. – 455 с.

Ганна Сілівончык

АКТУАЛЬНАСЦЬ ТРАДЫЦЫЙНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЦАЦКІ Ў СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРЫ

Традыцыйныя цацкі амаль выйшлі з шырокага ўжытку ў большасці еўрапейскіх краін, падобная сітуацыя назіраецца і ў Беларусі. На тэрыторыі нашай краіны ў якасці цацак традыцыйна выкарыстоўваліся лялькі, скручаныя з лапікаў, ваўняныя мячыкі, бурчыкі з костак, драўляныя конікі, лодачкі, ветракі, керамічныя свісцёлкі, каменьчыкі, арэхі, вярвачкі і інш., але разам са зменамі ў культуры змяніліся і цацкі. Сучасныя дзеці надаюць перавагу цацкам фабрычнай вытворчасці, зробленым з разлікам на масавага спажывца. У параўнанні з традыцыйнымі, сучасныя цацкі значна больш яркія, разнастайныя, спецыялізаваныя. Важнай характарыстыкай з’яўляецца і іх вобразная завершанасць, скончанасць, да якой гульцу ўжо амаль немагчыма штосьці дадаць. На тэхнічныя якасці сучасных цацак, іх функцыі і магчымасці ўплываюць новыя тэхналогіі, а персанажны шэраг фарміруецца пад уплывам модных камп’ютарных гульніаў, мультфільмаў, кінафільмаў і інш. Вялікае ўздзеянне на дзяцей і іх бацькоў аказваюць СМІ, рэклама, маркетынжавыя стратэгіі вытворцаў цацачнай прадукцыі [1, с. 289], у выніку чаго, на першы погляд, традыцыйныя цацкі ў сучасным грамадстве губляюць сваю актуальнасць.

Але, разам з тым, традыцыйныя цацкі, тэхналогіі іх стварэння, спосабы гульні з імі маюць значны патэнцыял. Ужо працэс стварэння традыцыйнай цацкі, а таксама магчымасць яе знішчэння ў далейшым, не кажучы пра сам працэс гульні, прасякнуты творчым, дыялагічным стаўленнем дзіцяці да свету, пэўным гульнівым настроем, які з’яўляецца асабліва каштоўным і важным для развіцця асобы. Напрыклад, скручванне лялькі з лапікаў, хустак нібыта з’яўляецца пачаткам гульні і патрабуе творчага ўдзелу дзіцяці, у выніку ім самастойна ствараецца ўнікальная рэч, надзеленая шэрагам уласцівых толькі ёй якасцяў, якая потым будзе змешчана ў прыдуманы ім жа гульнівы кантэкст і будзе функцыянаваць у ім згодна з устаноўленымі дзіцём правіламі. Пры гэтым, зробленая паводле традыцыйных прыкладаў лялька пасля гульні часта можа быць лёгка пераўтвораная ў зыходны матэрыял. Гэтаксама бурчык патэнцыйна здольны зноў пераўтварыцца ў гузік і вярвачку, мячык – у кавалак воўны, хадулі – у палкі і інш.

Як заўважана даследчыкамі, не кожная рэч можа быць сапраўднай цацкай, здольнай ствараць гульнівы настрой і пабуджаць да творчасці. Так, напрыклад, Э. Фінк заўважае, што цацка як цацка ўзнікае тады, калі чалавек перастае глядзець на яе як на выраб і пачынае глядзець на яе вачыма гульца, у межах сэнсавай прасторы гульні [2].

У гульнівых дзеяннях з разнастайнымі прадметамі, як адзначае І.Я. Берлянд, дзіця не толькі знаёміцца з іх аб’ектыўнымі фізічнымі ўласцівасцямі, засвойвае існуючыя ў культуры значэнні гэтых прадметаў, але і стварае вобраз. Для яго прадмет у гульні не толькі знак, але і вобраз, не толькі штосьці зададзенае, але і штосьці, створанае і ўяўленае ім самім. «Улучаючы прадмет у самыя нечаканыя сувязі, вырываючы яго са звыкллага кантэкста значэнняў, дзіця зусім па-іншаму – свядома – бачыць гэты прадмет, стварае яго вобраз, які не супадае ні з наяўнымі фізічнымі ўласцівасцямі і якасцямі, ні з абагуленымі ўяўленнямі аб прадмесе, ні з культурна замацаванымі значэннямі гэтага прадмета» [3, с. 63].

На думку даследчыцы, магчыма, менавіта пагэтаму шмат хто з дзяцей у гульні аддае перавагу не рэалістычным цацкам, а неаформленаму матэрыялу (трэсачкам, лапікам і г.д.) і побытавым прадметам, што патрабуе актыўнасці свядомасці. «Лялька – гэта толькі лялька, яна супадае з сабой. Пруток – гэта і лялька, і кабыла, і дрэва і да т.п.» [3, с. 63]. У такім кантэксце ўмоўнасць і прастасць гульнівых сродкаў, якія выкарыстоўваліся ў традыцыйных гульніах, іх незавершанасць з’яўляюцца значнымі перавагамі ў параўнанні з процілеглымі якасцямі сучасных фабрычных цацак.

Трэба заўважыць, што да стварэння пэўнага гульнівага настрою падштурхоўваюць і самі матэрыялы, якія выкарыстоўваюцца ў стварэнні традыцыйных цацак, і ўласцівасці гэтых матэрыялаў. Важную ролю адыгрывае тэхналогія стварэння цацкі. Напрыклад, здольнасць воўны звальвацца, магчымасць саломы плесціся, тканіны – скручывацца, гліны – ляпіцца ўжо пабуджае да творчасці і ўплывае на фарміраванне вобразнасці цацкі.

Але, разам з гэтым, асартымент традыцыйных вобразных цацак беларусаў характарызаваўся досыць высокай стабільнасцю, устойлівасцю і абмежаванасцю сюжэтаў, а таксама блізкім характарам іх трактоўкі [4, с. 49]. Такім чынам культура “паказвае” дзецям, як глядзець, як бачыць, што з’яўляецца найбольш важным і на што трэба звярнуць увагу. Традыцыйны цацачны інвентар уключаў лялек, семантычна важных жывёл і птушак, а таксама рэчы, якія выкарыстоўваліся ў гаспадарцы, цацачную зброю. Так, напрыклад, керамічныя цацкі

рабіліся, у асноўным, у выглядзе сабакі, барана, казла, пеўня, кур, качак, коней, вершнікаў на конях, людзей. Часам сустракаюцца таксама цацачныя каровы, свінні, ваўкі і мядзведзі. З побытавых рэчаў, якія ўвасобіліся ў цацках, можна назваць кросны, прасніцы, рыдлёўкі, граблі, косы, сякеры, карытцы, пужкі, кошыкі, посуд, калыскі, чоўнікі, вазочкі і інш., з дапамогай якіх дзеці спазнавалі навакольны прыродны і культурны свет.

Простыя цацкі такога кшталту з'яўляюцца своеасаблівым вектарам далейшага спасціжэння света дзіцём і даюць магчымасць атрымання падставовых ведаў аб тым, як у культуры выкарыстоўваюцца прыродныя стыхіі (да прыкладу, цацачны чоўнік можа плаваць па вадзе, ветрачок круціцца ад ветру), жывёльны і раслінны свет. З дапамогай традыцыйных цацак дзіця даследуе фізічныя параметры свету, уласцівасці матэрыялаў, логіку асноўных традыцыйных тэхнік і тэхналогій, разумее, як ствараецца рэчыўны свет культуры. Акрамя таго, у традыцыйных гульнях, у тым ліку і з цацкамі, праігрываюцца важныя з'явы чалавечага жыцця – гадаванне дзяцей, вяселле, пахаванне і інш. Такім чынам, асоба ўключаецца ў культуру, становіцца яе носьбітам, развівае творчыя адносіны да прыроды і культуры, што, безумоўна, надзвычай важна і ў цяперашні час. Актualізацыя культурных практык, звязаных з традыцыйнымі беларускімі гульнямі і цацкамі, паспрыяе не толькі захаванню традыцыйнай культуры, але і развіццю на яе аснове сучаснай культуры.

Спіс літаратуры:

1. Морозов, И.А. Феномен куклы в традиционной и современной культуре / И.А. Морозов. – Москва : Индрик, 2011. – 351 с.
2. Финк, Э. Основные феномены человеческого бытия / Э. Финк // Lib.ru: Библиотека Максима Мошкова [Электронный ресурс]. – 1994. – Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/FINK/fenomeny.txt>. - Дата доступа: 13.04.2013.
3. Берлянд, И.Е. Игра как феномен сознания / И.Е. Берлянд. – Кемерово: «АЛЕФ» Гуманитарный Центр, 1992. – 94 с.
4. Сахута, Я.М. Белорусская народная керамика / Я.М. Сахута. – Минск : Полымя, 1987. – 110 с.

Таццяна Рацко

СЕРЫЯ «СКАРБЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ І ФАЛЬКЛОРУ» Ў МАСТАЦТВЕ МІНІАЦЮРНАЙ КНІГІ БЕЛАРУСІ

Мініацюрная кніга²⁶ ўяўляе сабой самастойную галіну кнігадрукавання і мастацтва. Мініацюрнае выданне прэзентуецца як спецыфічная мастацкая форма (адметная па ўнутраным напаўненні і знешняй выразнасці), у якой знаходзяць адлюстраванне талент і майстэрства мастакоў слова, тыпаграфскага набору, ілюстрацыі, мастацка-графічнага аздаблення, пераплёту. Важнай часткай даследавання мастацтва мініацюрнай кнігі з'яўляецца вывучэнне кніжных серый.

З імклівым развіццём кнігадрукавання ў другой палове XV – пачатку XVI ст. у Заходняй Еўропе неаднаразова ствараліся серыі міацюрных кніг (аўтарскія, тэматычныя, жанравыя), што пацвярджаецца шматлікімі гістарычнымі фактамі. У якасці прыкладу звернемся да некаторых з іх.

Узнікненне першай кніжнай серыі даследчыкі звязваюць з імем італьянскага выдаўца, вучонага-гуманіста эпохі Адраджэння Альда Пія Мануцыя, які пачаў друкаваць у Венецыі творы старажытнагрэчаскіх аўтараў: Арыстоцеля, Арыстафана, Герадота, Дэмафена, Платона, Плутарха, Сафокла, Эўрыпіда і інш.). У 1501 г. Мануцый заснаваў серыю кніг фарматам «ін-актава» (у 1/8 долю друкаванага аркуша) з сачыненнямі рымскіх класікаў. Дзякуючы грунтоўнай тэксталагічнай падрыхтоўцы, уважлівай карэктуры, а таксама зручнасці ў выкарыстанні, выданні Мануцыя мелі распаўсюджанне ва ўсёй Еўропе.

У тыпаграфіі галандскіх выдаўцоў Эльзевіраў у 1626 г. была заснавана серыя даведнікаў для вандроўнікаў па краінах свету «Малыя дзяржавы» памерам 40x80 мм²⁷ [3].

У Расійскай імперыі серыйны выпуск мініацюрных выданняў упершыню здзейсніў кіеўскі выдавец і гандляр кнігамі, выбітны дзеяч расійскай і ўкраінскай кніжнай справы, Ф.А. Іягансон. У 1891–1895 гг. ён стварыў мініацюрную бібліятэку «Крошка» – серыю кніг памерам 55x75 мм, пераважна з твораў рускіх пісьменнікаў [6].

У пачатку XX ст. лейпцыгская фірма «Шміт і Гюнтэр» ажыццявіла выданне серыі «Класікі-ліліпуты» (33x50 мм), у межах якой выйшлі творы Шылера, Гётэ, Гейнэ, Лесінга, Шэкспіра [4, с. 40].

З 1937 г. у СССР набыла вядомасць масавая серыя для дзяцей «Кніжка-малышка» (58x74 мм). У яе ўвайшлі мініацюрныя кнігі з баснямі І.А. Крылова, казкамі братоў Грым, з твораў савецкіх пісьменнікаў: С.Я. Маршака, С.У. Міхалкова, А.Л. Барто і інш. [5].

Падчас Вялікай Айчыннай вайны карысталася попытам з боку франтавікоў мініацюрная бібліятэчка «Боевая краснофлотская поэзия», якая выдавалася спачатку ў Кранштаце, а затым у Ленінградзе фарматам 68x98 мм. У краінах былога СССР асабліва шмат мініацюрных кніжных серый узнікла з канца 1990-х гг.

²⁶ Мініацюрная кніга – гэта кніга, памеры якой не перавышаюць 100x100 мм.

²⁷ Першая лічба памераў мініацюрных кніг абазначае шырыню выдання, другая – вышыню.